

Pagrindiniai klausimai:

■ **PISA tyrime taikoma skaitymo gebėjimų samprata**

■ **Lietuvos 15-mečių skaitymo pasiekimai PISA tyrimuose. Berniukų ir mergaičių skaitymo gebėjimų skirtumai**

■ **Lietuvos 15-mečių skaitymo įpročiai ir jų ryšys su pasiekimais**

■ **Skaitymo gebėjimų ir bendrųjų mąstymo gebėjimų ryšys**

■ **Tėvų išsilavinimo įtaka skaitymo pasiekimams**

■ **Klasių dydžio ir skaitymo pasiekimų ryšys.**

KĄ APIE LIETUVOS MOKINIŲ GEBĖJIMUS SKAITYTI SAKO PISA 2012 TYRIMAS

2012 m. PISA tyrimo cikle skaitymas nebuvo pagrindinė tiriama sritis, todėl viešai teikiami skaitymo rezultatų ir juos lemiančių veiksnių duomenys atskleidžia bendras pasiekimų tendencijas. Tačiau, lyginant ankstesnių metų duomenis, matyti kai kurios tendencijos ir galima daryti patikimesnes išvadas ne tik apie mokymą skaityti mūsų šalyje, bet ir apie kai kuriuos taisytinus švietimo dalykus.

Pagrindinės išvados

Tarp dviejų PISA tyrimo ciklų – 2009 ir 2012 m. – Lietuvos mokinių skaitymo pasiekimų vidurkis pagerėjo 9 taškais. Pažanga pasiekta mažinant žemiausių pasiekimų lygių mokinių dalį, tačiau padidinti aukščiausių (5 ir 6 lygių) pasiekimų dalį kol kas nepavyksta, ir ji yra ypač maža (5 lygio – 3,1 proc., 6 lygio – 0,2 proc.). Lyginant su kitomis tyrime dalyvaujančiomis šalimis, mūsų švietimo sistemai būdingas orientavimasis į vidutinį pasiekimų lygį ir per menkai skiriama dėmesio ugdyti silpniausius ir stipriausius mokinius.

Lietuvos mergaičių skaitymo rezultatų vidurkis lenkia berniukų rezultatus 55 taškais. Visų PISA tyrime dalyvaujančių šalių mergaitės skaito geriau, tačiau Lietuvoje pasiekimų skirtumas yra vienas didžiausių. Lyginant berniukų ir mergaičių skaitymo įpročius ir požiūrį į skaitymą galima įžvelgti, kad jį, matyt, lemia ir kultūriniai psichologiniai ypatumai: labai praktiškas vyrų požiūris į skaitymą (tik ieškant informacijos) ir jų polinkis skirti laisvalaikį kitoms veikloms (1/3 berniukų apskritai neskaito knygų savo malonumui).

Pačius didžiausius skaitymo gebėjimų skirtumus lemia vaikų ir jų tėvų skaitymo įpročių sutapimai: pasiekimų skirtumas tarp daug skaitančių tėvų daug skaitančių vaikų ir mažai skaitančių tėvų mažai skaitančių vaikų yra beveik 100 taškų. Mažai skaitantys tėvai dažniausiai augina ir mažai bei prastai skaitančius vaikus.

PISA tiriami skaitymo gebėjimai yra labai susiję su bendraisiais mąstymo gebėjimais. Geresnius skaitymo rezultatus pasiekia tie mokiniai, kurių skaitymas refleksyvesnis, taip pat tie, kurių mokytojai taiko daugiau nuodugnaus teksto suvokimo patikrinimo metodų. Vadinasi, viena iš svarbiausių priežasčių, kodėl Lietuvos mokinių menki skaitymo gebėjimai gali būti ta, kad mokiniai neišmokomi tikslingai kritiškai skaityti, tekstai ir darbo su jais metodika yra skurdi.

Kuo aukštesnis tėvų išsilavinimas, tuo geresni vaikų pasiekimai. Lietuvos mokinių pasiekimams tėvų išsilavinimas daro didesnę įtaką nei profesinis tėvų statusas ar knygų skaičius namuose. Šią įtaką dar sustiprina tai, kokio tipo vietovėje – kaime, miestelyje, mieste ar didmiestyje – yra mokykla: miestelio mokykloje pasiekama daugiau nei kaimo, o miesto – daugiau nei miestelio. Tačiau didmiesčio mokyklos yra neabejotinai palankios tik aukščiausio išsilavinimo tėvų vaikams, o žemesnio išsilavinimo tėvų vaikams jose sekasi prasčiau nei miesto mokyklose.

TRUMPAI APIE PISA TYRIMO SKAITYMO SAMPRATĄ

Gebėjimo skaityti samprata sparčiai kinta: raidžių dėliojimas į žodžius ir sakinius bei jų prasmės suvokimas (dekodavimas) šiais laikais tėra skaitymo pradžiamokslis. Šiuolaikinis pasaulis pilnas įvairiausių rūšių, žanrų, stilių tekstų – nuo pakelės nuorodų, skaitomų pro lekiančio automobilio langą, iki sudėtingiausių mokslinių straipsnių ar subtiliausių literatūros kūrinių – o žmogus turi gebėti pritaikyti jiems tinkamus perskaitymo būdus, rasti juose reikiamą informaciją, lyginti ir įvertinti jos patikimumą, integruoti skirtinguose šaltiniuose pateiktas žinias, kurti savas prasmes ir panaudoti tai, ką suvokė. Šie gebėjimai būtini sėkmingam gyvenimui: mokymuisi, darbui, laisvalaikiui, socialiniams ryšiams, pilietiniam dalyvavimui ir kt.

PISA skaitymo gebėjimų tyrimas pagrįstas šiuolaikiškai plačia skaitymo samprata: jis skirtas mokinių gebėjimams **su-prasti rašytinius tekstus, juos apmąstyti ir jais naudotis siekiant savo tikslų, plečiant savo žinias ir prigimtines galias, taip pat dalyvaujant visuomenės gyvenime**. Pastarųjų metų tyrimo cikluose prie šio gebėjimo dar pridurtas ir įsitraukimas, noras skaityti, skaitymo strategijų išmanymas ir gebėjimas jas pasirinkti.

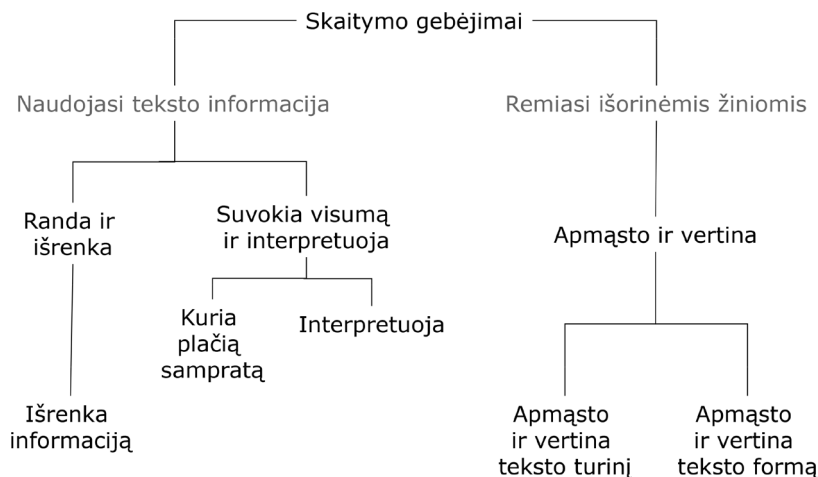
PISA tyrimui rūpi skaitymas kaip gebėjimas rasti, atsirinkti, interpretuoti ir vertinti įvairiausiuose tekstuose pateiktą

informaciją, taigi kaip sėkmę patiriančio, klestinčio šiuolaikinės informacinės visuomenės žmogaus kompetencija. Tiriant, ar gebama aktyviai, tikslingai ir funkcionaliai skaityti įvairiose situacijose siekiant įvairių tikslų, nesidomima tokiomis literatūriniam ugdymui įprastais gebėjimais, kaip gebėjimas įsijausti ar patirti estetinį pasitenkinimą. Tačiau „infoskaitymui“ būtinas geras kalbos mokėjimas ir jos rašytinių formų pažinimas – žodyno turtingumas, stilistikos ir teksto struktūros bei formų įvairovės išmanymas. Dar du aspektai, lemiantys mokinių sėkmę atliekant šio tyrimo užduotis, yra bendrieji mąstymo gebėjimai ir adekvatus šiuolaikiniam gyvenimo būdai bendrasis išprusimas, nuo kurio priklauso tekstų turinio atpažinimas ir suvokimas. Kaip susiję įvairūs „infoskaitymo“ aspektai, gerai atskleidžia 1 pav. schema. Į ją įsigilinus matyti, kad PISA skaitymo tyrimas tikrai nėra tik skaitymo gebėjimų siaurąją prasme tyrimas.

Gebėjimų lygiams nustatyti PISA tyrime naudojami specialūs aprašai¹. Be to, tyrimo metodikoje tiksliai klasifikuojamos ir apibūdinamos tekstų rūšys: pagal formą (tęstiniai ir netęstiniai), pagal teksto tipą (argumentavimas, aprašymas, pristatymas, pasakojimas, instrukcija, sąveika); pagal skaitymo situaciją (asmeninė, vieša, darbo, mokymosi).

1 pav. PISA skaitymo gebėjimų samprata ir tiriami aspektai

PISA skaitymo gebėjimų samprata

Duomenų šaltinis: PISA 2012 Assessment and Analytical Framework. OECD 2013, p. 67

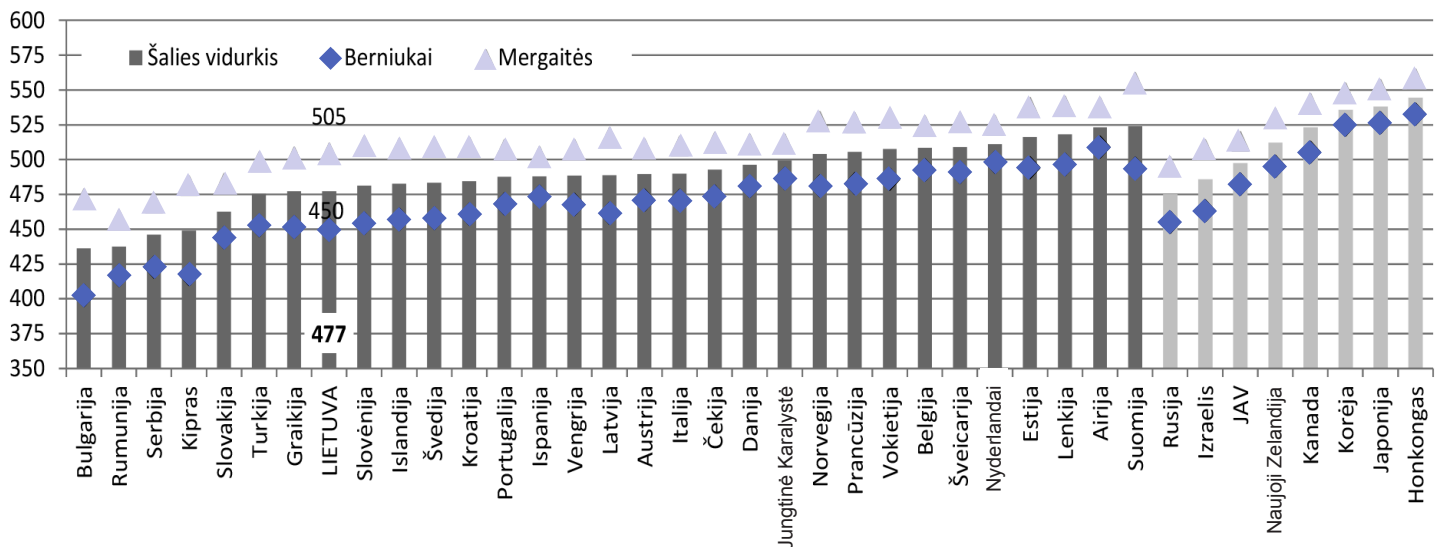
LIETUVOS 15-MEČIŲ SKAITYMO PASIEKIMAI PISA 2012 TYRIME IR JŲ KAITOS TENDENCIJOS

Lietuvos mokinių skaitymo pasiekimų vidurkis PISA 2012 tyrime sudarė 477 PISA skalės taškus. Šis rezultatas yra 39-as iš 65 tyrime dalyvavusių šalių, ir statistškai reikšmingai žemesnis už EBPO šalių vidurkį (496 tšk.). Europoje

tokių valstybių, kurias Lietuvos mokiniai lenktų gebėjimais skaityti, nedaug, visos jos – pietinės (Bulgarija, Rumunija, Serbija, Kipras, Slovakija, Turkija, Graikija; žr. 2 pav.).

¹ Žr. skaitymo gebėjimų lygių lentelę švietimo problemos analizėje „Ar moka mūsų penkiolikmečiai skaityti? Žvilgsnis į EBPO PISA 2009 tyrimo rezultatus“. 2013, gegužė Nr. 4.

2 pav. PISA 2012. Skaitymo gebėjimų pasiekimai (bendras šalies, berniukų ir mergaičių vidurkiai) Europos ir kai kuriose kitose pasaulio valstybėse (PISA skalės taškai)

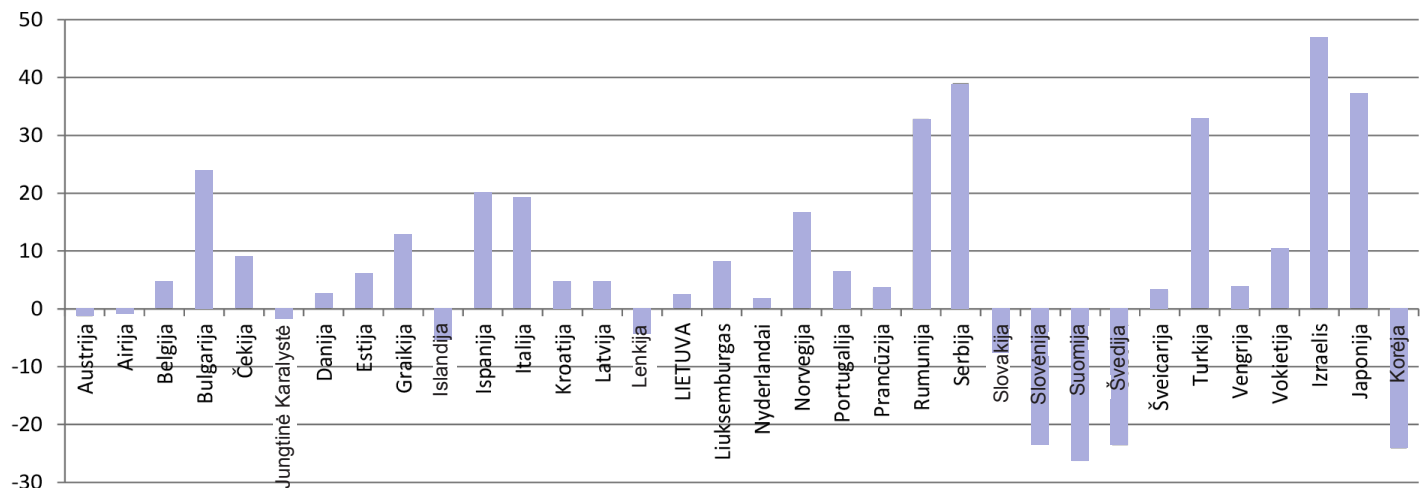

Duomenų šaltinis: PISA 2012 Results: What Students Know and Can Do (Volume I, Revised edition, February 2014). OECD 2014

2012 m. Lietuvos 15-mečių skaitymo pasiekimų vidurkis yra 9 taškais statistiškai reikšmingai didesnis nei PISA 2009 tyrimo cikle (468 tšk.) ir 7 taškais – nei PISA 2006 tyrime (470 tšk.). Nuo 2006 metų, kai Lietuva pirmą kartą dalyvavo PISA tyrime, kitų jo dalyvių skaitymo rezultatų kaitos tendencijos buvo labai įvairios. Yra šalių, kuriose per du tyrimo ciklus rezultatai smarkiai smuko (pavyzdžiui, Suomijoje – 26 tšk., Švedijoje – 24 tšk., Slovėnijoje – 23 tšk.), ir tokių, kuriose jie

sparčiai gerėjo (Izraelyje – net 47 tšk., Japonijoje – 37 tšk.; žr. 3 pav.). Šių didžiausių pažangą padariusių šalių ugdymo politika būtų verta atidesnio tyrinėjimo ir patirties perėmimo, tačiau padėtis jose labai skirtinga: Izraelis pradėjo nuo žemų pasiekimų – 439 tšk. 2006 m. ir kilo iki 486 tšk. 2012 m., o Japonija jau 2006 m. buvo pasiekusi 498 tšk. rezultatą ir kilo iki 538 tšk. 2012 m. – apskritai vieno geriausių rezultatų pasaulyje.

3 pav. Kiek pakito vidutinis skaitymo gebėjimų rezultatas Europos valstybėse ir kai kuriose kitose pasaulio šalyse 2006–2012 m. (PISA skalės taškais)

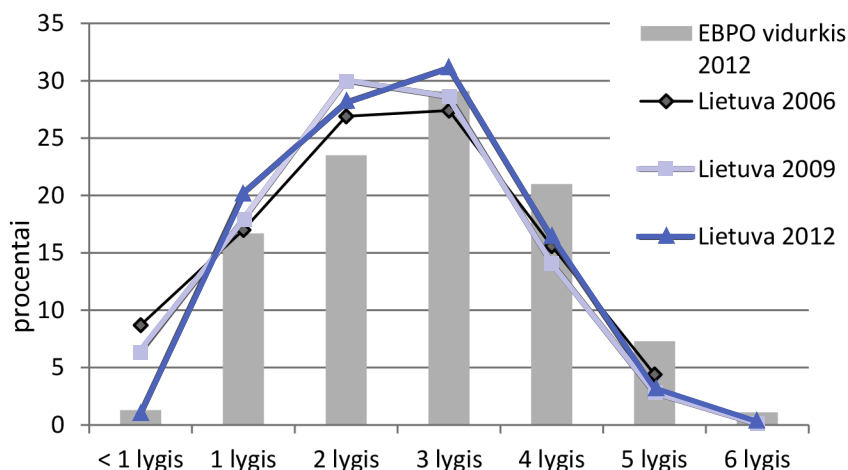
Duomenų šaltinis: PISA 2012 Results: What Students Know and Can Do (Volume I, Revised edition, February 2014). OECD 2014

Aukščiau aptartas tik šalies rezultato vidurkis. Vidurkį galima pagerinti įvairiais būdais: 1) mažinant žemiausių pasiekimų mokinių dalį; 2) didinant aukščiausių pasiekimų mokinių dalį; 3) darant ir viena, ir kita. Detali (pagal pasiekimų lygius) Lietuvos 15-mečių skaitymo rezultatų analizė rodo, kad mūsų šalies vidurkis gerėjo tik mažinant pačių žemiausių pasiekimų mokinių dalį (žr. rezultatų skirstinį 4 pav., taip pat 5 pav.).

Iki 2020 m. Lietuva įsipareigojusi siekti, kad 15-mečių, pasiekiančių pirmąjį ar žemesnį pasiekimų lygį, būtų mažiau nei 15 proc. (ET 2020).

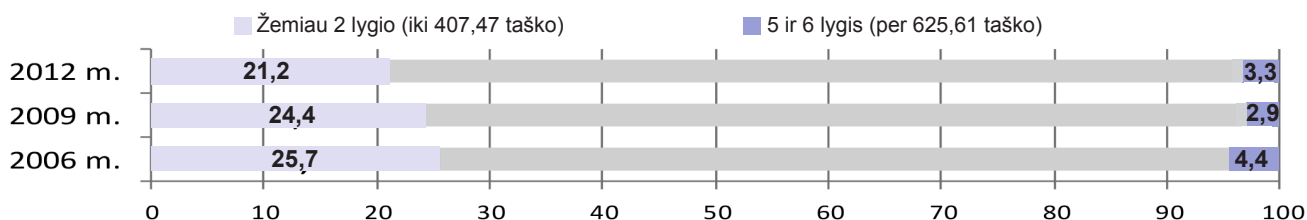
Lietuvoje praktiškai nėra aukščiausio – šeštojo – pasiekimų lygio mokinių (tik 0,2 proc.), labai nedaug pasiekusių penktąjį lygį (3,1 proc.), be to, nuo 2006 m. gerai skaitančiųjų dalis ne padidėjo, o sumažėjo.

4 pav. Lietuvos 15-mečių rezultatų pasiskirstymas pagal lygius PISA 2006, 2009 ir 2012 m. tyrimo cikluose (procentais)

Duomenų šaltinis: PISA 2012 Results: What Students Know and Can Do (Volume I, Revised edition, February 2014). OECD 2014

5 pav. Lietuvos 15-mečių, nepasiekiančių 2 skaitymo gebėjimų lygio ir pasiekiančių aukščiausius (5 ir 6) lygius dalys (procentais) PISA 2006, 2009 ir 2012 m. tyrimo cikluose

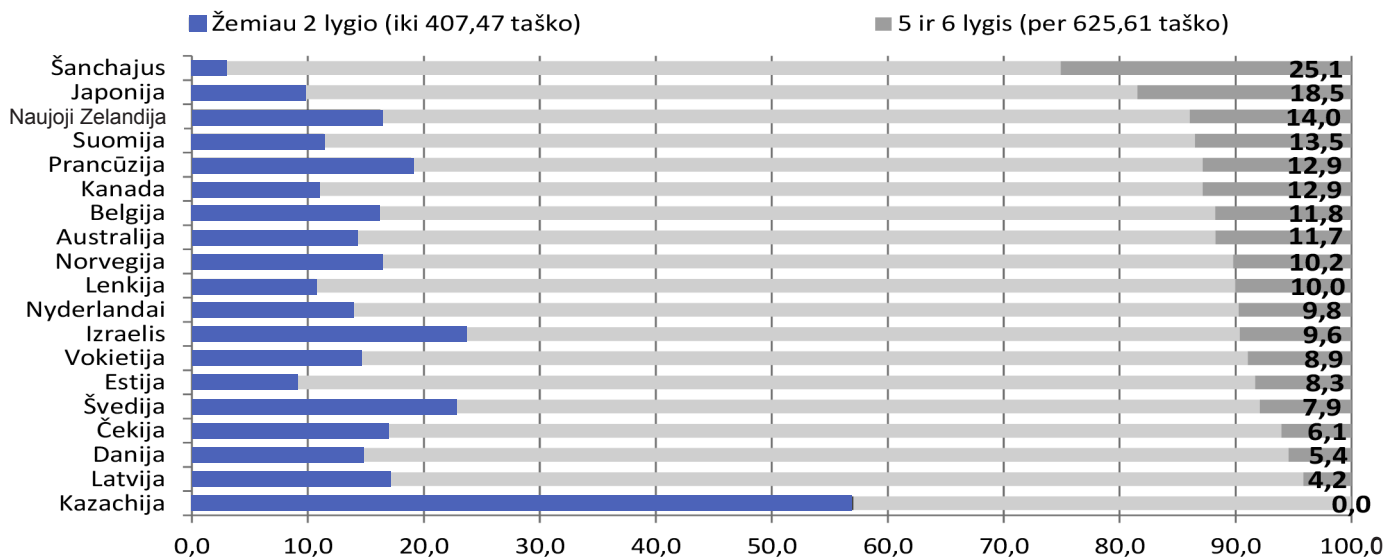
Duomenų šaltinis: PISA 2012 Results: What Students Know and Can Do (Volume I, Revised edition, February 2014). OECD 2014

Azijos valstybėse, Airijoje ir Prancūzijoje gerai skaitančiųjų dalis 2006–2012 m. padidėjo 4–6 procentais. Ypač sparčiai ir nuosekliai ji augo Japonijoje – 9,1 procento ir 2012 m. sudarė 18,5 proc., o žemiausių pasiekimų dalis – tik 10 proc. (žr. 6 pav.). Rezultatų pasiskirstymo tolygumu įdomi Estija: joje labai maža, nesiekianti 10 proc., žemiausių pasiekimų mokinių dalis ir tokia pati gerai skaitančiųjų dalis. Rezultatų tolygumas, liudijantis vienodai sėkmingą mokyklos darbą ir su silpniausiais, ir su gabesniais mokiniais, būdingas ir Lenkijai bei Kanadai. Dviejose valstybėse – Izraelyje ir Švedijoje, kuriose žemiausių pasiekimų mokinių dalys didesnės nei Lietuvoje, nemažos ir aukščiausių pasiekimų mokinių

dalys – 9,6 ir 7,9 proc. Lietuva tokiam kontekste atrodo nesugebanti dirbti su gabiausiais mokiniais ir mažinanti, bet nepakankamai sparčiai, silpniausiųjų dalį.

PISA 2009 tyrimas (tais metais skaitymas buvo pagrindinė tiriama sritis) pateikė išsamesnių duomenų apie 15-mečių gebėjimus pagal skaitymo procesų rūšis. 2009 metais Lietuvos paaugliams geriausiai sekėsi rasti ir išrinkti informaciją (rezultatų vidurkis buvo 476 tšk.), šiek tiek prasčiau – suvokti visumą ir interpretuoti (469 tšk.); prasčiausiai – apmąstyti ir vertinti (463 tšk.). Skirtumas nedidelis, bet EBPO šalių vidurkyje jo apskritai nebuvo, tai yra daugumoje kitų šalių PISA išskirti gebėjimai skaityti yra ugdomi tolygiau.

6 pav. Kai kurių pasaulio šalių 15-mečių skaitymo gebėjimai 2012 m. (nepasiekiančių 2 PISA skaitymo gebėjimų lygio ir pasiekiančių aukščiausius (5 ir 6) lygius dalys, procentais)

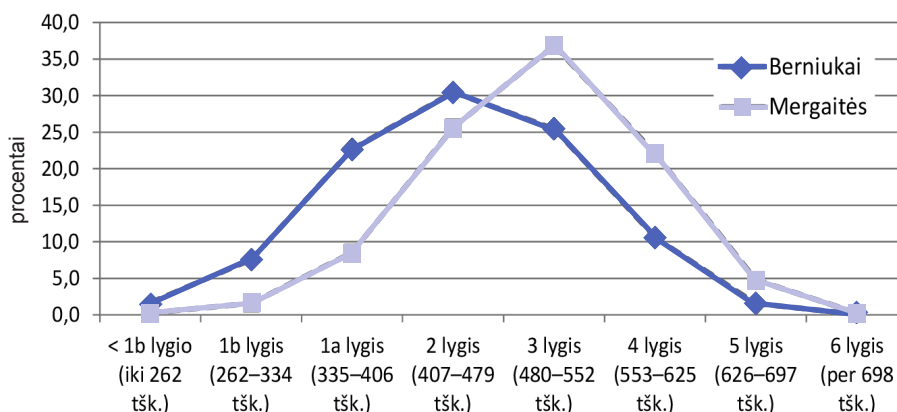

Duomenų šaltinis: PISA 2012 Results: What Students Know and Can Do (Volume I, Revised edition, February 2014). OECD 2014

BERNIUKŲ IR MERGAIČIŲ SKAITYMO PASIEKIMŲ SKIRTUMAI

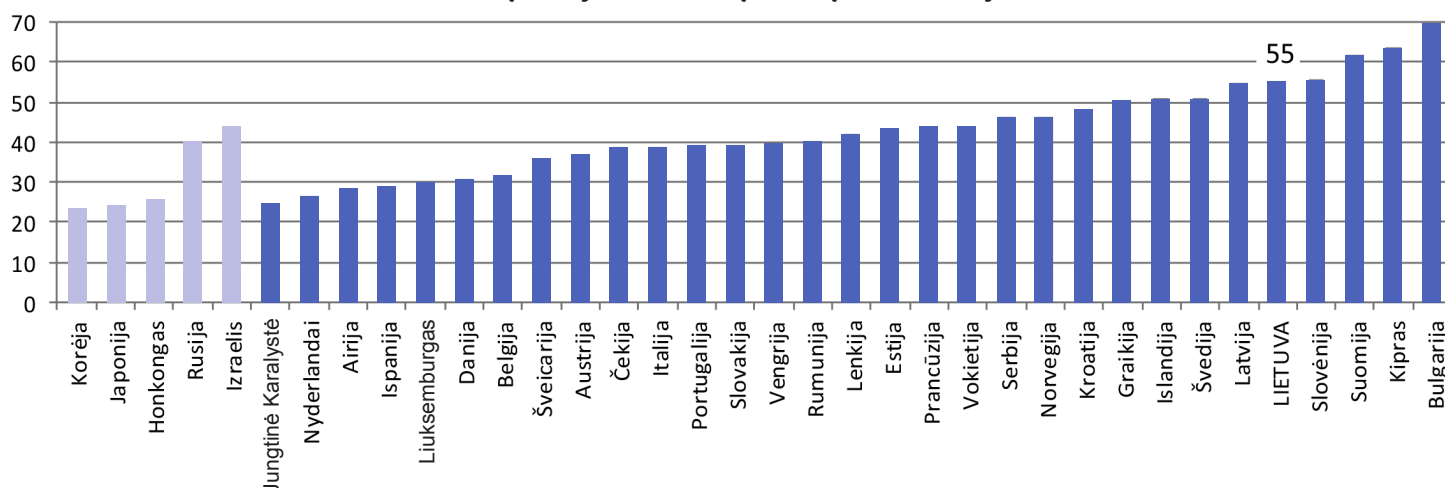
Lietuvos mergaitės skaito gerokai geriau už berniukus: mergaičių skaitymo pasiekimų vidurkis PISA 2012 tyrime lenkia berniukų vidurkį 55 taškais (2009 m. skirtumas buvo 59 tšk.). Geresni mergaičių rezultatai nėra išskirtinis Lietuvos bruožas – tai būdinga visoms tyrime dalyvavusioms valstybėms (žr. 2 ir 8 pav.), tačiau skirtumo dydis jose labai nevienodas – nuo 15 iki 75 tšk. Taigi Lietuvoje jis vienas didžiausių. Rezultatų skirstiniai (žr. 7 pav.) rodo, kad Lietuvos mergaitės dažniau už berniukus pasiekia 3, 4 ir 5 pasiekimų lygius, tuo tarpu 6 lygis vienodai retas.

7 pav. Lietuvos 15-mečių berniukų ir mergaičių pasiskirstymas pagal skaitymo gebėjimų lygmenis PISA 2012 tyrime (procentais)

Duomenų šaltinis: PISA 2012 Results: What Students Know and Can Do (Volume I, Revised edition, February 2014). OECD 2014

8 pav. Keliais taškais Europos ir kai kuriose kitose pasaulio valstybėse mergaičių skaitymo rezultatų vidurkis lenkia berniukų skaitymo rezultatų vidurkį PISA 2012 tyrime

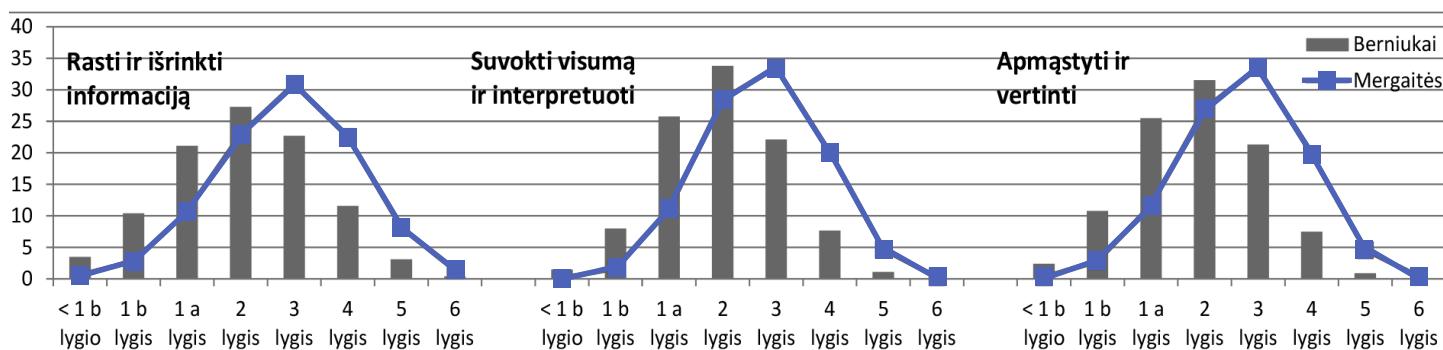

Duomenų šaltinis: 2012 Results: What Students Know and Can Do (Volume I, Revised edition, February 2014). OECD 2014

Tariant, kad vyrų ir moterų mąstymas skiriasi, patikrinta, ar nėra taip, kad berniukams vis dėlto geriau sekasi atlikti tam tikrų rūšių – informacijos radimo ir išrinkimo; visumos suvokimo ir interpretavimo; apmąstymo ir vertinimo – užduotis.

2009 m. duomenys šios hipotezės nepatvirtina – Lietuvos berniukai beveik vienodai atsilieka nuo mergaičių visose tiriamose skaitymo gebėjimų srityse (žr. 9 pav.).

9 pav. Berniukų ir mergaičių skirtingų rūšių skaitymo pasiekimų pasiskirstymas (procentais) pagal gebėjimų lygius PISA 2009 tyrime

Duomenų šaltinis: PISA 2009 duomenų bazė

NORINT MOKĖTI SKAITYTI REIKIA SKAITYTI

Skirtumas tarp savo malonumui neskaitančių ir skaitančių bent po valandą per dieną Lietuvos 15-mečių pasiekimų 2009 m. buvo 61 PISA skalės taškas (šių grupių rezultatų vidurkiai 433 ir 494 tšk.). Dar didesnius skirtumus lemia vaikų ir jų tėvų skaitymo įpročių sutapimai: pasiekimų skirtumas tarp daug skaitančių tėvų daug skaitančių vaikų ir mažai

skaitančių tėvų mažai skaitančių vaikų yra beveik 100 taškų (507 ir 409; žr. 1 lentelę). Tėvų požiūris į skaitymą nebūtinai sutampa su vaikų požiūriu: daug skaitantys tėvai augina ir daug, ir mažai skaitančius vaikus. Tačiau mažai skaitantys tėvai dažniausiai augina ir mažai skaitančius vaikus.

1 lentelė. Lietuvos 15-mečių ir jų tėvų skaitymo savo malonumui ryšys (skaitymo pasiekimai PISA skalės taškais)

		Kiek skaito savo malonumui tėvai			
		Daugiau kaip 10 valandų per savaitę	6–10 valandų per savaitę	1–5 valandas per savaitę	Mažiau nei 1 valandą per savaitę
Kiek skaito savo malonumui vaikai	Savo malonumui neskaitau	442	445	431	409
	30 minučių per dieną ar mažiau	481	479	465	434
	30–60 minučių per dieną	500	504	484	465
	1–2 valandas per dieną	499	508	489	472
	Daugiau kaip 2 valandas per dieną	507	505	475	484

Duomenų šaltinis: PISA 2009 duomenų bazė

PISA 2009 tyrimo cikle detalčiau domėtasi ne tik tuo, kiek paaugliai skaito, bet ir *kaip* jie skaito, t. y. ar moka skaityti. Savarankiškas įgudęs skaitytojas žino ne vieną darbo su tekstu strategiją ir jas taiko be didesnių pastangų. Žinojimas apie galimybę naudotis įvairiomis tinkamomis strategijomis skaitant tekstą ir siekiant tam tikro tikslo vadinamas metakognicija skaitant. Siekiant įvertinti jos lygį, PISA 2009 tyrime buvo pateikta keletas skaitymo scenarijų. Kiekvienam scenarijui mokiniai turėjo įvertinti įvairių teksto suvokimo strategijų kokybę ir naudingumą siekiant nurodyto tikslo. Metakognicijos testo balą lėmė gebėjimas pritaikyti žinias apie kognityvinius išteklius, užduoties pobūdį ir strategijas, kurios padeda geriau suprasti, įsidėmėti ir atsiminti informaciją. Susumavus PISA 2009 tyrimo skaitymo elgsenų ir skaitymo strategijų duomenis, išskirti 6 skaitytojų tipai

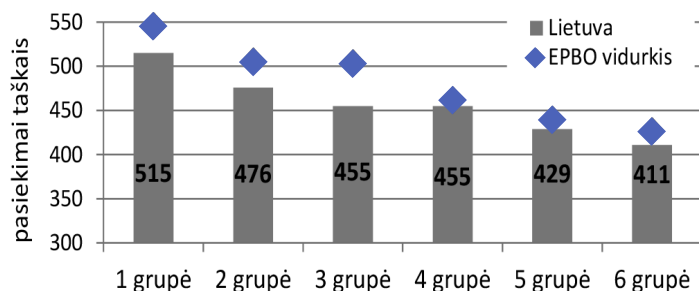
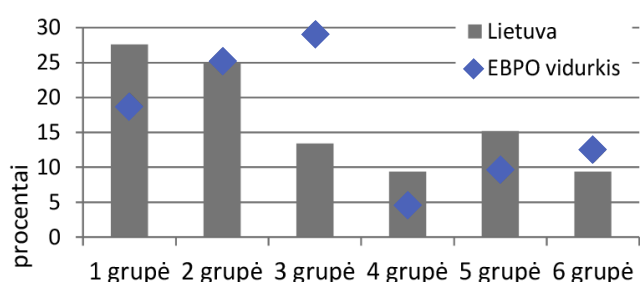
(žr. 2 lentelę), o tyrime dalyvavę mokiniai skirstyti į grupes pagal skaitytojo tipą.

Grupės nevienodo dydžio, be to, dydis skiriasi skirtingose šalyse (plg. Lietuvos ir EBPO 15-mečių pasiskirstymą pagal skaitytojų tipus 9 pav.), o ryšys su pasiekimais rodo nuoseklių rezultatų prastėjimą pereinant nuo 1 iki 6 tipo, tai yra nuo nuodugnaus ir gausaus iki paviršutiniško ir reto skaitymo (žr. 10 pav.). Lietuvoje didžiausios nuodugnai ir daug (nors nebūtinai įvairią literatūrą) skaitančios mokinių grupės – drauge sudėjus per 50 proc. mokinių. Mokymosi strategijų ir skaitymo dažnumo, taip pat skaitomų tekstų tipų derinys yra akivaizdžiai susijęs su pasiekimais – skirtumas tarp 1 grupės (skaitantys nuodugnai, daug ir įvairią literatūrą) ir 6 grupės (skaitantys paviršutiniškai ir labai mažai) Lietuvos mokinių yra 104 taškai.

2 lentelė. Skaitytojų tipai pagal skaitymo ypatumus

	Nieko neskaito nuolat	Nuolat skaito žurnalus ir laikraščius	Nuolat skaito įvairią literatūrą
Taiko daug veiksmingų mokymosi strategijų	3 grupė Nuodugnai, bet labai mažai skaitantys	2 grupė Skaitantys nuodugnai, bet vienerūšę literatūrą	1 grupė Skaitantys nuodugnai, daug ir įvairią literatūrą
Taiko mažai veiksmingų mokymosi strategijų	6 grupė Paviršutiniškai ir labai mažai skaitantys	5 grupė Skaitantys paviršutiniškai ir vienerūšę literatūrą	4 grupė Skaitantys paviršutiniškai, bet daug ir įvairią literatūrą

10 pav. Mokinių pasiskirstymas (procentais) ir rezultatai (PISA skalės taškais) pagal skaitymo tipus PISA 2009 tyrime

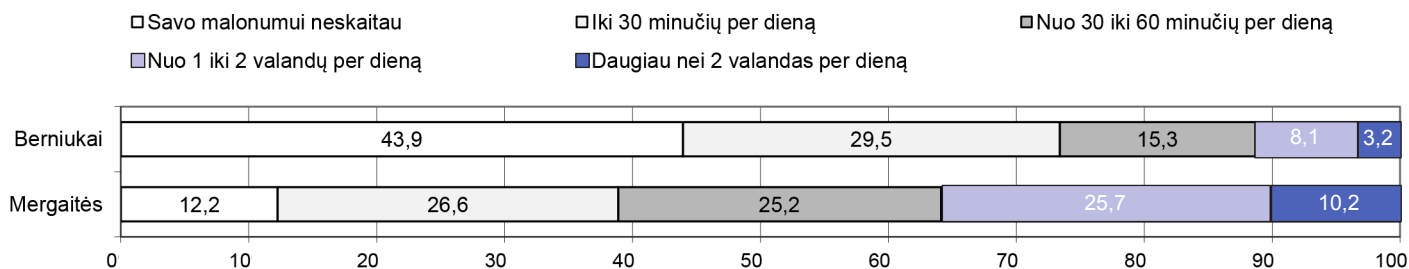
Duomenų šaltinis: PISA 2009 Results: Learning to Learn – Volume III, Table III.1.27 (p.176–177)

2014 lapkritis

Aiškinantis, kas gali daryti įtaką dideliems berniukų ir mergaičių skaitymo gebėjimų skirtumams, patikrinti PISA 2009 tyrimo duomenys apie jų skaitymo pomėgius ir įpročius. Jie rodo, kad Lietuvos berniukai skaito kur kas mažiau nei mergaitės ir nelabai mėgsta skaityti – 44 proc. berniukų visai neskaito savo malonumui, o tokių mergaičių – tik 12 proc. (žr. 11 pav.). Tą patį atspindi ir berniukų bei mergaičių atsakymų į klausimus, kokios su skaitymu susijusios veiklos jiems patinka, o kokios – ne, duomenys: berniukai dažniau-

sia skaito tik ieškodami informacijos (71 proc.) arba priversti (64 proc.), nors apskritai tik vienas iš trijų berniukų mano, kad skaitymas yra laiko švaistymas. Berniukai daug rečiau nei mergaitės aptarinėja knygas ar nori jas gauti dovanų (žr. 12 pav.). Taigi berniukų požiūris į skaitymą yra gerokai praktiškesnis nei mergaičių: jie linkę skaityti ne dėl malonumo, o tenkindami kitus poreikius. Tokiam „vyriškam“ skaitymui turėtų būti pasirenkama ne grožinė, o informacinė literatūra.

11 pav. Berniukų ir mergaičių atsakymų į klausimą „Kiek maždaug laiko praleidi skaitydama(s) savo malonumui?“ pasiskirstymas (procentais)

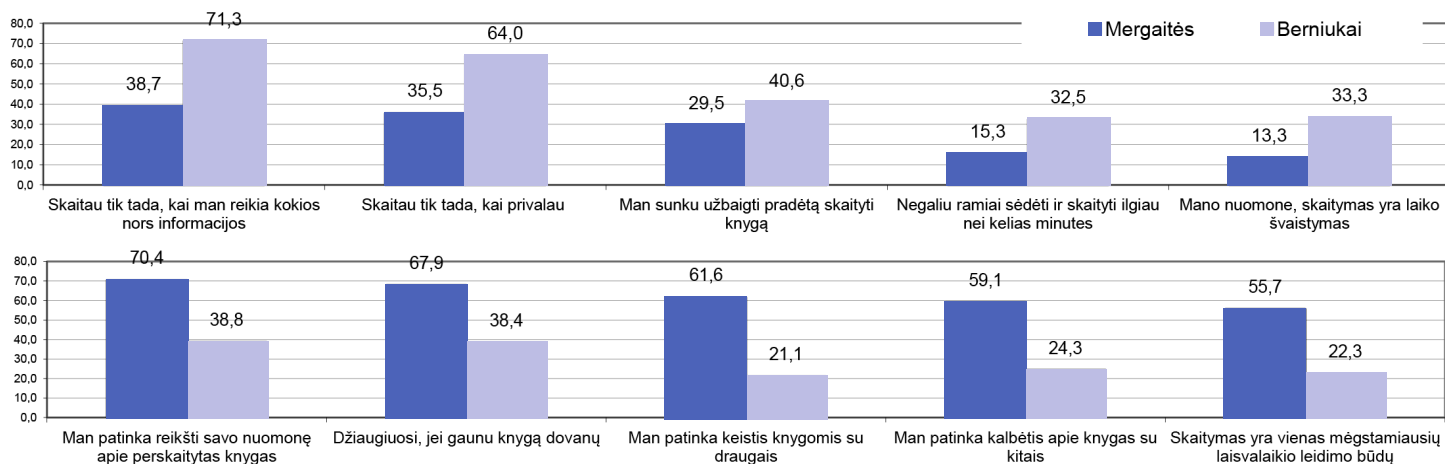

Duomenų šaltinis: PISA 2009 duomenų bazė

Lyginant, kokių žanrų leidinius skaito Lietuvos berniukai ir mergaitės, matyti, kad ir vieni, ir kiti vienodai dažnai skaito laikraščius – beveik pusė juos skaito kiekvieną savaitę. Mergaitės šiek tiek dažniau nei laikraščius skaito žurnalus, berniukai tai daro rečiau. Berniukai daug rečiau už mergaites skaito grožinę literatūrą: ne rečiau kaip kelis kartus per mėnesį tai daro 54 proc. mergaičių ir tik 23 proc. berniukų.

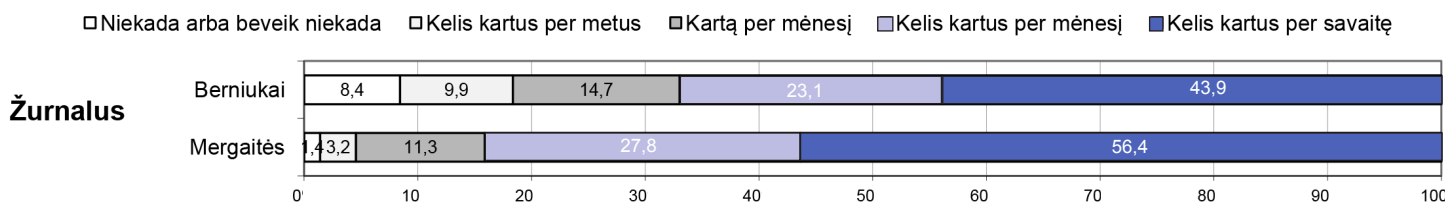
Nors berniukai teigia, kad skaito ieškodami informacijos, jos greičiausiai ieško ne knygose, nes ne grožines knygas skaito taip pat retai kaip grožines, t. y. 1/3 berniukų jų apskritai niekada neskaito (žr. 13 pav.). Atrodo, kad berniukams gal ir būtų įdomios informaciją teikiančios knygos, bet jų tiesiog nėra arba jie nevargsta ieškodami ir pakeičia knygas kitais jiems įdomios informacijos šaltiniais.

12 pav. Mergaičių ir berniukų, kurie pritaria šiems teiginiams apie skaitymą, dalis (procentais)

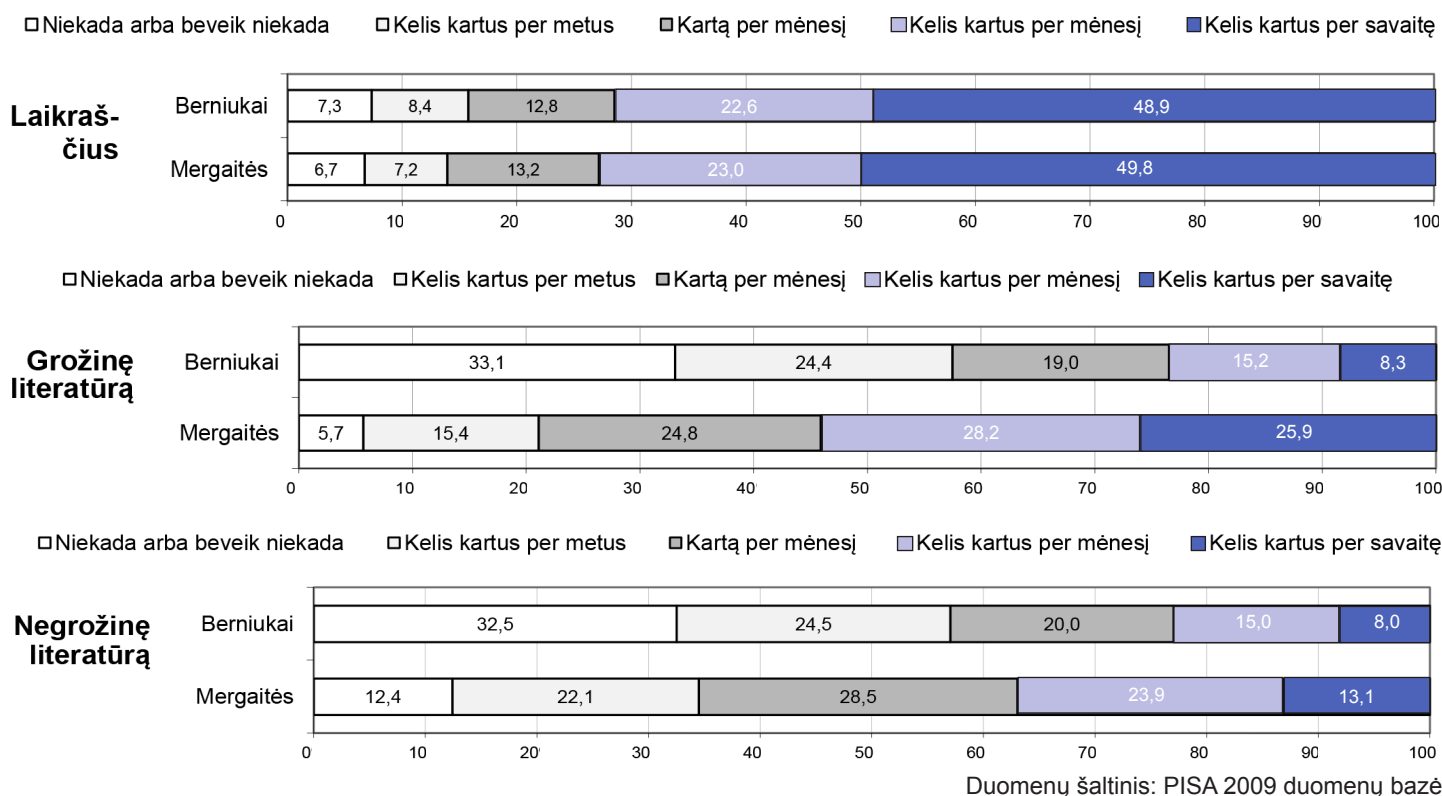
Duomenų šaltinis: PISA 2009 duomenų bazė

13 pav. Berniukų ir mergaičių atsakymų į klausimą „Kaip dažnai skaitote šią literatūrą dėl to, kad pats(pati) to norite?“ pasiskirstymas (procentais)

Žurnalus

2014 lapkritis

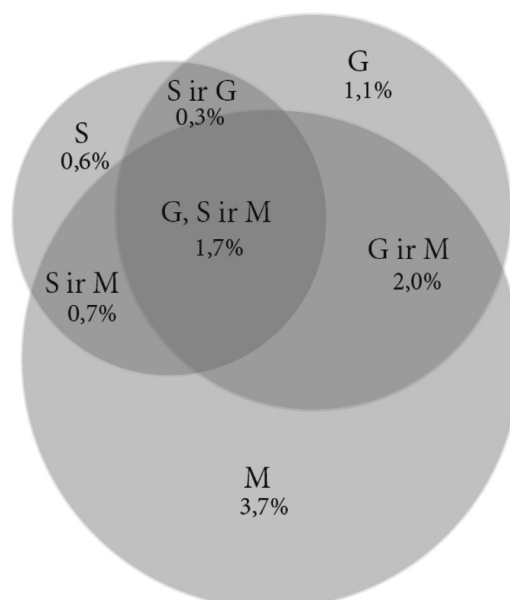
SKAITYMO GEBĖJIMAI KAIP BENDRŲJŲ MĄSTYMO GEBĖJIMŲ IR JŲ UGDYMO ATSPINDYS

Aprašant PISA tyrime vartojamą skaitymo sampratą (žr. šios analizės 2 psl.) minėta, kad joje didelis vaidmuo tenka bendriesiems mąstymo gebėjimams (suvokti, interpretuoti, apmąstyti, vertinti). Tai patvirtina ir tyrimo rezultatai: iš 3,3 proc. Lietuvos 15-mečių, 2012 m. pasiekusių 5 ir 6 skaitymo lygius, tik maždaug 1/6 juos pasiekė vien skaitymo srityje, 2/6 – kurioje nors iš kitų dviejų tiriamų sričių, 3/6 – visose trijose srityse (detaliau žr. 14 pav.). Gamtos mokslų ir matematikos sutampančių gebėjimų dalys nėra tokios didelės.

Aukščiausius skaitymo lygius pasiekusių mokinių dalis yra pati mažiausia iš visų tiriamų sričių. Į klausimą, kodėl būtent skaitymo srityje sunkiai sekasi padidinti aukščiausių gebėjimų mokinių dalį, padeda atsakyti duomenys apie skaitymo strategijas ir mokymo skaityti metodikas. Jau skelbti PISA 2009 tyrimo duomenys apie įvairių skaitymo strategijų taikymo įtaką rezultatams rodo, kad labiausiai rezultatus diferencijuoja gebėjimas taikyti kontrolės, t. y. supratimo patikrinimo, strategijas². Pavyzdžiui, rezultato skirtumas tarp tų, kurie prieš skaitydami išsiaiškina, ką turi išmokti (skaityti tiksliai), ir tų, kurie tai daro retai, yra net 70 tšk. (488 ir 418), tarp patikrinančių, ar prisimena svarbiausius tekste minimus faktus, ir to nedarančių – 76 tšk. (496 ir 420).

Sąmoningo, refleksyvaus skaitymo svarbą gebėjimams skaityti rodo ir PISA 2009 duomenys apie mokytojų taikomų teksto suvokimo strategijų poveikį³. Pavyzdžiui, mokinių, kurių prašoma paaiškinti teksto prasmę daugumoje pamokų, ir tų, kurie niekada to nedaro pamokose, pasiekimai skiriasi 73 tšk. (481 ir 408). Mokinių, kurie visose pamokose skatinami paklausti su užduotimi susijusių klausimų, ir niekada to nedarančių, rezultatų skirtumas yra 64 tšk. (487 ir 423).

14 pav. Kokia dalis aukščiausių skaitymo lygmenis pasiekusių mokinių pasiekė ir aukščiausių kitų tyrimo sričių (matematinio bei gamtamokslinio raštingumo) lygmenis PISA 2012 tyrime

G – gamtamokslinis raštingumas
S – skaitymo gebėjimai
M – matematinis raštingumas

Nė vienoje iš šių sričių 89,9 proc.

Duomenų šaltinis: dr. Rita Dukynaitė ir Mindaugas Stundža
„OECD PISA 2012 rezultatų pristatymas“ (2013-12-03)

² Žr. švietimo problemos analizę „Ar moka mūsų penkiolikmečiai skaityti? Žvilgsnis į EBPO PISA 2009 tyrimo rezultatus“. 2013, gegužė Nr. 4.

³ Šie duomenys buvo skelbti švietimo problemos analizėje „Lietuvių kalbos pamoka pagrindinėje mokykloje (aštunta klasė)“. 2012, rugsėjis Nr. 14.

Taigi tikėtina, kad prastokus Lietuvos skaitymo rezultatus lemia nemokėjimas ir nemokymas nuodugniai refleksyviai skaityti, galbūt darbo su informaciniais tekstais metodikos trūkumas. Be to, ši metodika turi būti universali, bendra visiems tekstus naudojančioms mokykliniams dalykams, ir apimti daugelį elementų:

- mokykloje naudojamų šaltinių ir tekstų tipų įvairovė;
- mokytojų ir vadovėlių autorių formuluojamų klausimų ir su jais susijusių užduočių sudėtingumas;
- platus, integralus užduočių kūrėjų mąstymas (įvairūs šaltinių deriniai, nestandartinės interpretavimo galimybės);
- mokytojų gebėjimas stebėti mokinių darbą su tekstais ir vadovauti jam siekiant nuodugnaus suvokimo.

Kitaip tariant, nuo elementarių teksto supratimo patikrinimo užduočių, ypač dažnų mūsų mokyklinėje metodikoje (*rask tekste – persakyk savais žodžiais – paaiškink autoriaus požiūrį*) reikia pereiti prie šiuolaikiniam mąstančiam žmogui būdingo skaitymo:

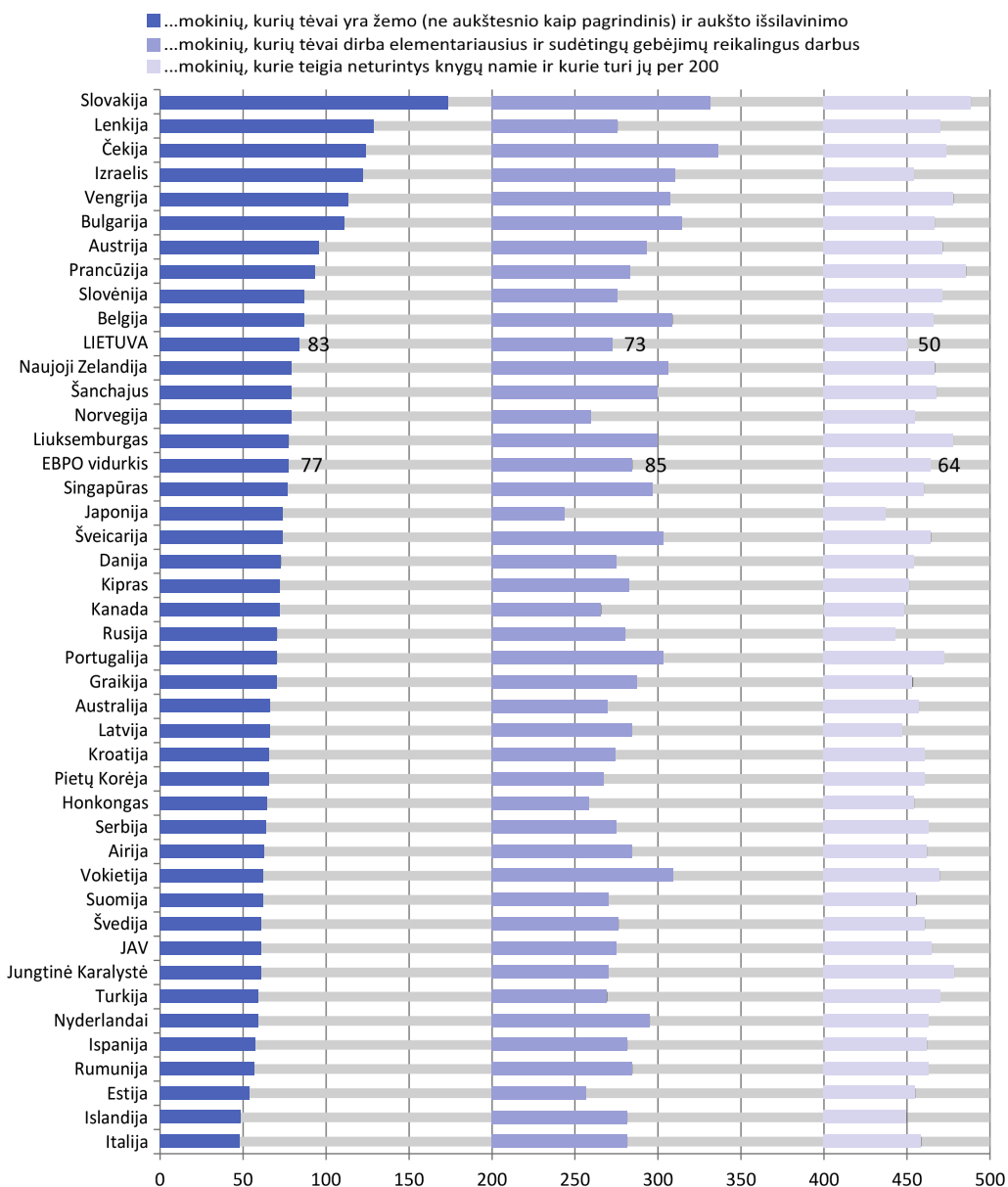
- skaityk kelis šaltinius, jei įmanoma – labai skirtingus;
- lygink, apsvarstyk informacijos patikimumą, atmesk pašalinę ir nepatikimą;
- integruok informaciją, susikurk bendrą supratimą ir interpretuok;
- kurk ir tikrink hipotezes.

TĖVŲ IŠSILAVINIMO IR SKAITYMO PASIEKIMŲ RYŠYS

Lyginant reikšmingiausius socialiniam, ekonominiam ir kultūriniam statusui priskiriamus veiksnius, Lietuvos 15-mečių pasiekimams pati didžiausia tėvų išsilavinimo įtaka: skirtumas tarp mokinių, kurių tėvai yra žemo išsilavinimo (ne aukštesnio kaip pagrindinis) ir aukšto išsilavinimo (įgiję aukštąjį išsilavinimą ar mokslo laipsnį) siekia 83 taškus, o

skirtumas tarp žemiausio ir aukščiausio statuso darbus dirbančių tėvų vaikų – 73 taškus, tarp turinčių daug knygų ir jų visai neturinčių – 50 taškų. Lietuva patenka į grupę valstybių, kuriose tėvų išsilavinimo įtaka mokinių pasiekimams yra viena didžiausių (žr. 15 pav.).

15 pav. Pasiekimų skirtumai (taškais) PISA 2012 tyrime tarp...

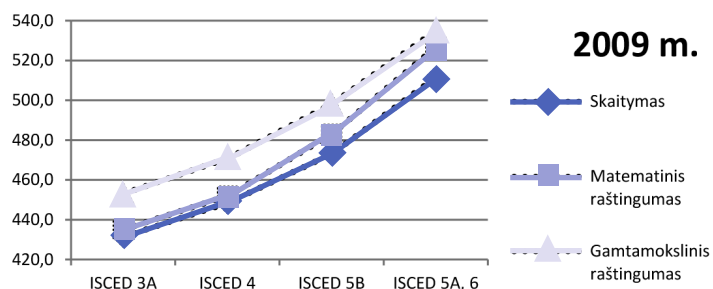

Duomenų šaltinis: PISA 2012 Results: Excellence through Equity (Volume II); Table II.2.5

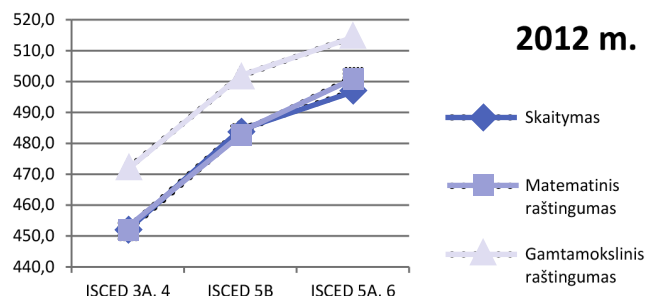
Dažniausiai tai būdinga valstybėms, kuriose daug elitinių mokyklų, atsirenkančių mokinius (beveik visos pagal šį rodiklį Lietuvą lenkiančios valstybės yra vieno Europos regiono: Slovakija, Čekija, Lenkija, Vengrija, Austrija, Bulgarija, Slovėnija, Prancūzija, Belgija). Lietuvoje toks didelis tėvų išsilavinimo vaidmuo aiškinamas ne atskyrimu pagal tėvų statusą, bet labai netolygiu gyventojų pasiskirstymu šalyje (miesto ir kaimo gyventojų išsilavinimo skirtumai) ir galbūt dideliu mokymosi namuose, kuriam reikia tėvų pagalbos, vaidmeniu.

Lietuvos vaikų mokymosi pasiekimai tolygiai gerėja augant tėvų išsilavinimui, šis dėsnis būdingas visoms tirtoms sritims (žr. 16 pav.). Be to, mokiniai, kurių tėvų išsilavinimas aukštas universitetinis, 2009 m. lenkė kitus labiau nei 2012 m. Darytina išvada, kad mūsų mokyklos praranda gebėjimą mokyti vaikus, kurių tėvai turi aukštąjį išsilavinimą, bet paaiškinimas gali būti ir kitas: 2009 m., kai savo išsilavinimą nurodė tėvai, įgijusių aukštąjį ar mokslo laipsnį buvo 30 proc., o 2012 m., remiantis jau tik mokinių pateiktais duomenimis, – 45 proc., tai yra vaikai priskyrė aukščiausiojo išsilavinimo grupei ir dalį tėvų, kurie jo nėra įgiję.

16 pav. Lietuvos 15-mečių pasiekimai PISA 2009 ir PISA 2012 tyrimuose pagal tėvų išsilavinimo lygį*

* 2009 m. išsilavinimo lygį nurodė patys mokinių tėvai

*2012 m. savo tėvų išsilavinimo lygį nurodė mokiniai

Duomenų šaltinis: PISA 2009 ir PISA 2012 duomenų bazės

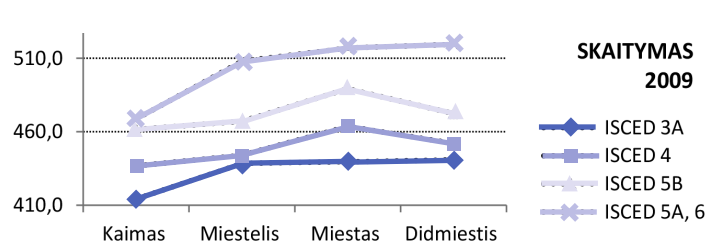
Pasiekimų augimas didėjant vietovės, kurioje yra mokykla, urbanizacijos lygiui skatina įsivaizduoti, kad bet kurio išsilavinimo tėvų vaikams mokymasis miestų mokyklose yra palankesnis nei miestelio ar kaimo. Tačiau detalesni duomenys rodo, kad yra ne visai taip:

- bet kokį išsilavinimą turinčių tėvų vaikai miestelio mokykloje pasiekia daugiau nei kaimo, o miesto – daugiau nei miestelio;

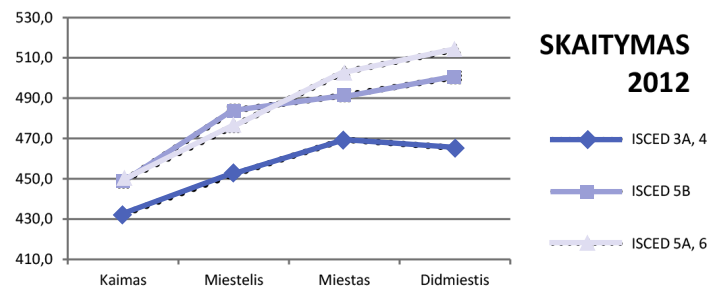
- tačiau didmiesčio mokyklos yra neabejotinai palankios tik aukščiausio išsilavinimo tėvų vaikams, o žemesnio išsilavinimo tėvų vaikams jose sekasi prasčiau nei miesto (žr. 17 pav.).

Tai skatina atidžiau pažvelgti į mūsų miesto mokyklų ugdymo kultūrą ir jų gebėjimą auginti tą socialinę mokinių grupę, kuri nėra vyraujanti ir neturi aukšto tėvų išsilavinimo teikiamų pranašumų (kultūrinės aplinkos, tėvų pagalbos mokantis ir kt.).

17 pav. Lietuvos 15-mečių pasiekimai PISA 2009 ir 2012 tyrimuose pagal tėvų išsilavinimo lygį* ir vietovės, kurioje yra mokykla, tipą

* 2009 m. išsilavinimo lygį nurodė patys mokinių tėvai

*2012 m. savo tėvų išsilavinimo lygį nurodė mokiniai

Duomenų šaltinis: PISA 2009 ir PISA 2012 duomenų bazės

KLASIŲ DYDŽIO ĮTAKA MOKINIŲ PASIEKIMAMS

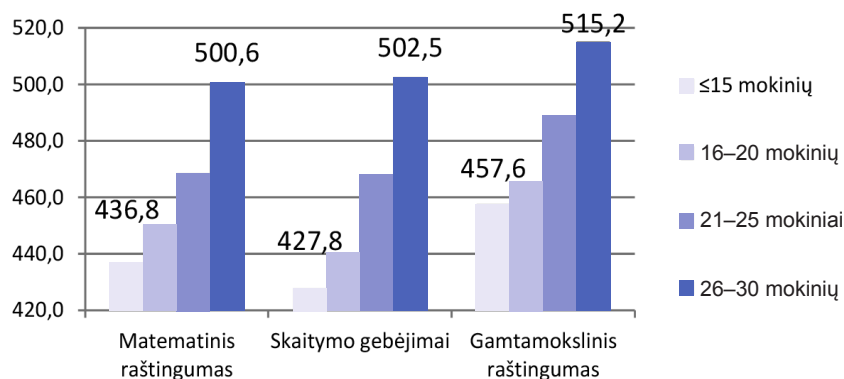
Kai skaitymo rezultatai netenkinami, patraukliausi politinių sprendimų kartais tampa klasių mažinimas, pavyzdžiui, dalijimas į grupes. Kai kurie tėvai taip pat pageidauja mažų klasių – manoma, kad jose mokytojai geriau mato kiekvieną vaiką ir skiria jam daugiau dėmesio ir laiko. Tačiau mokytojai dažniausiai nori dirbti su mažesnėmis, bet ne per daug mažomis klasėmis: kad būtų lengviau jas valdyti, bet drauge pakaktų įvairovės ir normalios tiesioginės mokinių sąveikos.

Vis dėlto klasių dydžio įtakos mokinių pasiekimams tyrimai rodo, kad šis ryšys yra silpnas (Ehrenberg et al., 2001; Piketty and Valdenaire, 2006) ir priklauso nuo įvairių kitų veiksnių. Pavyzdžiui, mažos klasės yra naudingesnės pradinukams (Finn, 1998; Chetty et al., 2011; Dynarski, Hyman and Schanzenbach, 2011), bet ne 15-mečiams paaugliams. Taip pat jos naudingos ugdant kai kuriuos nepažintinius gebėjimus (Dee and West, 2011), bet negali pagerinti tų pažintinių gebėjimų, kuriems stiprėti reikia socialinės sąveikos, diskusijos, intelektualinio provokavimo. Įtakos turi ir kultūra – Azijos šalyse, pasiekiančiose gerus rezultatus, klasės yra didelės lyginant su mūsų šalimi: Vietname, Taivanyje, Japonijoje, Tailande, Šanchajuje klasėse mokosi ne mažiau kaip 35 mokiniai, o Lietuvoje tokio dydžio klasės laikomos ypatingomis išimtimis.

Atidesnis žvilgsnis į klasių dydžio ir pasiekimų ryšį PISA 2012 tyrime rodo, kad kuo didesnė klasė – tuo aukštesni pasiekimai (žr. 18 pav.). Klasės dydžio įtaka pati ryškiausia skaitymo gebėjimams – pasiekimų skirtumas tarp tų, kurie mokosi mažesnėse kaip 15 mokinių klasėse, ir 26–30 mokinių klasėse, yra 74 tšk. (matematikos – 65 tšk., gamtos mokslų – 58 tšk.).

Atidesnis žvilgsnis į klasių dydžio ir pasiekimų ryšį PISA 2012 tyrime rodo, kad kuo didesnė klasė – tuo aukštesni pasiekimai (žr. 18 pav.). Klasės dydžio įtaka pati ryškiausia skaitymo gebėjimams – pasiekimų skirtumas tarp tų, kurie mokosi mažesnėse kaip 15 mokinių klasėse, ir 26–30 mokinių klasėse, yra 74 tšk. (matematikos – 65 tšk., gamtos mokslų – 58 tšk.).

18 pav. Lietuvos 15-mečių rezultatai PISA 2012 tyrime pagal klasių, kuriose jie mokosi, dydį

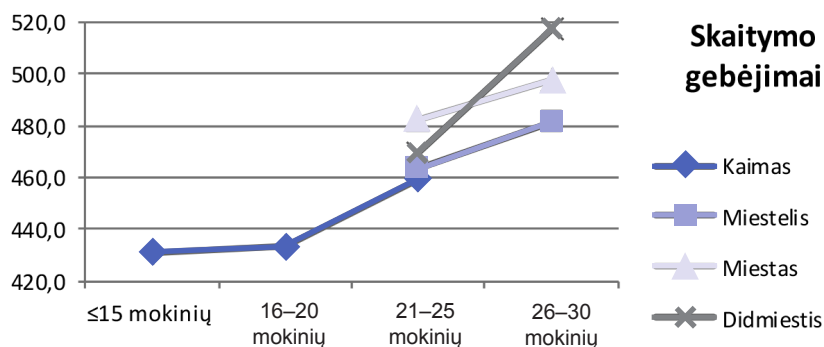

Duomenų šaltinis: PISA 2012 duomenų bazė

Su klasių dydžiu susijusius pasiekimų skirtumus gali lemti tai, kad mažos klasės yra kaimo mokyklose, o didelės – miesto. Tačiau patikrinus klasių dydžio įtaką pasiekimams to paties tipo vietovėje (tik kaime, tik miestelyje, tik mieste ar tik didmiestyje) akivaizdus tas pat dėsnis: kuo didesnės klasės, tuo geresni pasiekimai (žr. 19 pav.). Be to, šis dėsnis bū-

dingas visoms tiriamoms sritims, o daugiausiai pranašumo mokymasis didelėje klasėje suteikia didmiesčio mokiniams. Gali būti, kad didžiausios klasės yra tiesiog geriausiose ir populiariausiose mokyklose, tačiau yra ir kitas paaiškinimas: mokymasis vis labiau tampa socialiniu, ir mokiniai vienas kitam padeda augti ne mažiau nei mokytojai.

19 pav. Lietuvos 15-mečių raštingumas PISA 2012 tyrime pagal klasių, kuriose jie mokosi, dydį įvairių tipų vietovių mokyklose

Duomenų šaltinis: PISA 2012 duomenų bazė

ŠALTINIAI

1. Chetty R. et al. (2011). *How Does Your Kindergarten Classroom Affect Your Earnings? Evidence from Project STAR*, The Quarterly Journal of Economics, Vol. 126, No. 4, p. 1593–1660.
2. Dee T. S., West M. R. (2011). *The Non-Cognitive Returns to Class Size*, Educational Evaluation and Policy Analysis, Vol. 33, No. 1, p. 23–46.
3. Dynarski S., Hyman J. M., Schanzenbach D. W. (2011). *Experimental evidence on the effect of childhood investments on postsecondary attainment and degree completion*, Working Paper No. 17533, National Bureau of Economic Research.
4. Finn J. (1998). *Class Size and Students at Risk: What is Known? What is Next?*, US Department of Education, Office of Educational Research and Improvement, National Institute on the Education of At-Risk Students, Washington, D. C.
5. Piketty T., Valdenaire M. (2006). L'Impact de la taille des classes sur la réussite scolaire dans les écoles, collèges et lycées français : Estimations à partir du panel primaire 1997 et du panel secondaire 1995, Ministère de l'Education nationale, de l'Enseignement supérieur et de la Recherche, Direction de l'évaluation et de la prospective, Paris.
6. PISA 2012 Assessment and Analytical Framework.
7. PISA 2012 Results: What Students Know and Can Do (Volume 1).
8. PISA 2012 Results: Excellence through Equity (Volume 2).
9. PISA 2012 Results: What Makes Schools Successful? Resources, Policies and Practices (Volume 4).
10. PISA 2009 Results: Learning to Learn – Volume III.

ŠVIETIMO PROBLEMOS ANALIZĖ – Švietimo ir mokslo ministerijos leidinių serija, skirta politikams, savivaldybių švietimo padalinių specialistams ir plačiajai visuomenei, nušviečianti kylančias ir sprendžiamas švietimo problemas. Serijoje „Švietimo problemos analizė“ pateikiama glausta, konkreti ir aktuali švietimo sistemos funkcionavimo problemų analizė. Leidiniai skelbiami internete adresu <http://www.smm.lt/web/lt/teisesaktai/tyrimai-ir-analizes/svietimo-problemos-analizes/2012-metu> ir portale Emokykla.

Pasiūlymus, pastabas ar komentarus prašome siųsti Švietimo ir mokslo ministerijos Strateginių programų biuro vedėjui Ričardui Ališauskui (el. p. ricardas.alisauskas@smm.lt).

Autorius, norinčius publikuoti savo parengtas analizes serijoje „Švietimo problemos analizė“, prašome kreiptis į Švietimo ir mokslo ministerijos Strateginių programų biuro vyresniąją specialistę Veroniką Šiurkienę (el. p. veronika.siurkiene@smm.lt, tel. (8 5) 219 1121).

Analizę parengė dr. Vaiva Vaicekauskienė, Nacionalinės mokyklų vertinimo agentūros metodininkė.

Duomenis iš PISA 2009 ir PISA 2012 duomenų bazių rinko Donata Vaičiūnaitė, Nacionalinės mokyklų vertinimo agentūros metodininkė.

Konsultavo dr. Rita Dukynaitė, Švietimo ir mokslo ministerijos Strateginių programų biuro vedėjo pavaduotoja, Asta Nida Poderienė, Švietimo ir mokslo ministerijos Bendrojo ugdymo ir profesinio mokymo departamento Pagrindinio ir vidurinio ugdymo skyriaus vyriausioji specialistė.

KĄ APIE LIETUVOS MOKINIŲ GEBĖJIMUS SKAITYTI SAKO PISA 2012 TYRIMAS

Redaktorė Nijolė Šorienė

Maketavo Valdas Daraškevičius

2014-11-21. Tir. 1 500 egz.

Išleido Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos
Švietimo aprūpinimo centras, Geležinio Vilko g. 12, LT-01112 Vilnius
Spausdino UAB „Lodvila“, Sėlių g. 3A, LT-08125 Vilnius